

ФЕНОМЕН ШЕВЧЕНКА: КОДИ ДОСТУПУ

Олег
Білий

БУДІВНИЧИЙ УЯВЛЕНОЇ ДЕРЖАВИ

Уявлена держава Тараса Шевченка є продуктом індивідуальної долі й романтичного умонастрою, що запанував на європейських теренах на рубежі XVIII—XIX сторіч. Цей умонастрій надав фундаментальної ваги таким поняттям, як народ, індивідуальність, нація, світовий дух, народність, народна душа. Звідси й унікальна здатність Шевченка, що нею так захоплювався Пантелеймон Куліш — «древні могили розкривати і на скривавленій землі, як по пергаментях, правду святу вичитувати». Звідси і ті парадигми української національної ідентичності, які накреслив Шевченко у своєму поетичному світі. На хвилі романтичного умонастрою підноситься і постає романтична держава. Вона являє собою боротьбу сильних пристрастей і сильних героїв, роботу цілеспрямованої історичної уяви. Романтичний герой нещадний у викритті соціального зла, потворних форм державної влади. У риторичних фігурах його творчості — прагнення бути виразником настроїв громади, її захисником і трибуном. Дається взнаки засадова онтологічна умова національної та всякої іншої ідентичності — потреба бути разом, бути належним. Природу такої належності Мартин Гайдегер пояснював *стурбованістю*, яку індивід переживає, коли відчуває загрозу бути поза рамцями, у примітивній самостійності, неубезпеченим. Спонукаючи індивіда до заступницької рішучості, стурбованість утворює базу ідентичності. Саме таке усталення *належності* через заступницьку рішучість ми спостерігали на київському революційному Майдані.

Шевченкова уявлена держава, що виростає на героїчних і трагічних образах минулого України, є

© О. БІЛИЙ,
2014

виразним усталенням такої належності. Шевченкові поетичні реконструкції національного ідеалу являють собою яскравий синтез історичного випадку і профетичної пропозиції. Романтична держава — це уявно існуюча форма державного устрою, притаманна усім державним утворенням, а на-самперед — це ансамбль сталих утворень самої свідомості, поданих у формі міфу. Її примітна риса — віра в діяча-героя, здатного докорінно змінити умови людського існування.

Іншим важливим виміром державотворення є образ самого себе — предмет креативної здатності індивіда до символічного самотворення й самовідтворення. Можна навіть стверджувати, що первісним типом культурного героя, який стоїть біля витоків державності, виявляється сильний поет і утопіст — революціонер, якщо скористатися визначенням Р. Рорті. Творчість Т. Шевченка по-своєму є унікальним підтвердженням державотворчої здатності сильного поета, якого водночас цілком можна назвати й утопічним революціонером, цим «гравітаційним» центром українського державотворення. І сильний поет, і утопіст-революціонер завжди діють через мовну інновацію. Через мобілізаційну метафору, новий словник, соціальні акцидентії й історичні виправданості рухається до свого вивершення уявлювана держава.

Уже сам той факт, що ми говоримо про образ, про мрію, засвідчує: держава із самого початку усталюється як символічний, уявлений порядок. Перш ніж розпочинається реалізація здійснення рації держави, відбувається унааявлення особливої символічної мережі, призначення якої санкціонувати певний спосіб соціального об'єднання. Символотворення (вивищення тих чи тих чеснот, що їх уособлюють історичні постаті) стає можливим лише за умов існування попереднього «будівельного матеріалу».

Символічний світ уявленої держави є продуктом випадковості та водночас частиною порядку речей, латентно присутнього в історичних наративах. Воля до вірування санкціонує символічне значення випадків і, отже, санкціонує самий *порядок речей* як суголосний ансамбль випадковостей. Великий наратив української історії, розгорнутий Шевченком, — виразний приклад такої символізації. Саме завдяки їй забезпечується сталість спільноти як субстанції, яка щоразу матеріалізується й відтворює передумови для ідентичності.

Будь-які спроби знайти реальне або раціональне обґрунтування історичної колективності, об'єднаної у поняття етносу, нації, завжди завершувались поразкою. Адже умови для ідентичності формуються у площині уявлюваного, де царюють випадок, метафора і непередбачуваність дискурсивного пристосування. За Корнеліусом Касторіадисом, саме поняття «нація» передбачає потрібне імажинативне відсилання до спільної історії — тому що ця історія є *справжнім минулим, тому що вона є реальною спільною, бо все, що відомо з неї і править за базис колективної ідентичності у свідомості людей, є глибоко міфічним*. Історія є цариною колективного й індивідуального уявле-

ного, що зумовлює той чи той порядок речей, веремію соціальних акцидентів. Ось чому боротьба за історію, контроль історії є частиною боротьби за національну ідентичність як історичну колективність. Так відбувається перетворення прагматичної волі до вірування на волю до ідентичності. Таким чином, історичний розум перетворюється у розум політичний, найдієвішою формою якого є уявлена Держава.

Ми є свідками драматичного і навіть трагічного втілення грандіозного проекту уявленої української держави Тараса Шевченка. Її виразним символом став один з полеглих героїв Євромайдану Сергій Нігоян, який на барикадах натхненно декламував рядки з «Кавказу». І нині, мабуть, як ніколи раніше, вкрай важливо досягнути чудеса поетичного тайнозору, притаманного Шевченковій музі, усвідомити будівничу силу мистецького світу поета у всій його цілісності.

Олег Білий — доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.
